

HABERLER

Profesör Dr. Berthold Spuler'in
Konferansları.

Hamburg Üniversitesi Asya ve Türk Tarihi tedkikleri Enstitüsü müdürü Or. Prof. Dr. Berthold Spuler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde, Umumi Türk Tarihi kürsüsünün davetlisi olarak, 4 ü 1955 Aralık ayının ilk haftasında, 8 ü de Ocak 1956 başında olmak üzere 7 konferans verdi. Son 15-20 yıl içinde Altaylarda ve Türkistan bölgesinde Rus arkeologları tarafından yapılan kazıların ilmi raporlarıyla, İslamiyetten önceki Umumi Türk tarihine dair Avrupa'daki araştırma ayni neticelerini mevzu edinen bu konferanslar, Edebiyat Fakültesinin küçük bir anfisinde mahdut sayıda, fakat her gün değişen meraklılar tarafından takip edildi.

Sayın D. Spuler'in ilk iki "dersi", pek faydasız olmadı. Yukarıda zikredilen bölgelerde meydana çıkarılan ve m.ö. 3000-100 yılları arasında teşekkül ettikleri sanılan Afanasyevo, Andronovo, Karasuk, Tagar, Kenkol, May-Emir v.b. kültürleri hakkındaki bilgiler Türk dinleyiciler için yeni ve alâka verici idi. Fakat müteakip konferanslar beklendiği kadar zengin ve tatminkâr değildi. Umumi Türk tarihine taalluk eden bş "ders" dinleyenleri zaman zaman hayrete düşürdü; gü-rültülü münakaşalar oldu, mevzu ile yakından ilgili kimselerin sayın pro-

fesörün yazılı sââl verakaları suudukları görüldü. Edebiyat Fakültesinde bir ilim hareketi vasfını taşıyan bu hâdiseyi, konferansların vâhiyet ve muhtevasını daha iyi açıklıyacağı için, bir az tafsilâtlı olarak bildirmeyi lüzumlu sayıyoruz.

Sayın Spuler, Umumi Türk tarihi e âid 1 "ders" için daha başında Türk ana yurdunu Altaylar'da ve İç-Asya'da gösterdi (daha bk. Dinleyicilere dağıtılan konferans hülâsaları, Ders. 1). Halbuki, tam 180 yıl evvel Klaproth tarafından ileri sürülüp (Klaproth, *Tableaux historiques de l'Asie*, 1826, s. 114 v.d.) Türkoloji araştırmalarının henüz emekleme devrinde A. Vambéry tarafından tekrarlanmış olan bu nazariye (A. Vambéry, *A Török faj*, 1885, s. 60 v.d.; 78 v.d. 9) çoktan maziyeye karmış ve yerini daha sarıh delillere dayanan görüşlere bırakmış bulunuyordu. Filhakika ilmin bu hususta ulaştığı en yeni neticelere göre Türk ana yurdunun Hazar-Aral-Urallar arası bölge olması icap ediyordu (bk. Gy. Németh, *Probleme der Türkischen Urzeit*, BOH, V, 1917, s. 63 v.d.). Ana yurdun yanlış vaz edilmesini, bunun, müteakib fikirlerin de esasını teşkil edeceği cihetle, endişe ile karşılıyan alâkahlar, derhâl Altaylar nazariyesinin çürüklüğünü, zamanımızda sağlam bir araştırma metodu olarak beliren, lequistik delillerle ortaya koymak ve do ayısıyla tanıtmış

Türkologların bu sahadaki tetkiklerini hatırlatmak istediklerse de, sayın Spuler'in kendi sözlerini bir kanaat meselesi yapmakta olduğunu çabucak anladılar. İlimde kansat müteber ve toleransı mucip bir hâl olmakla beraber, her kanaatın bazı gerçeklere dayanması lâzım gelirdi. Fakat konferansçı «kanaatın» destekleyici mahiyette fikirler beyan etmekten, ne dense, çekiniyordu. Bu sırada, Türklerin m. önceki binlerce, Hazar-Aral arası düzlüklerinde otardıklarına dair misallerden birini teşkil eden Toharca «tümen» sözünün (kr. Németh, *Türklüğün Eski Çağı*, Ülkü, 1940, sayı 90, s. 512), konferansçı tarafından asien moğolca olduğunun bildirilmesi şaşırtıcı bir tesir yaptı.

Sayın Spuler *Hsiung-nu*'ların her kесе malûm tarihlerinden uzun uzadıya bahsetti; yalnız, dünya ilim âleminde bilinen bir noktayı karanlık bıraktı ki, bu nokta *Hsiung-nu*'ların dili meselesi idi. Onca bu kavmin hangi lisani konuştuğu belli değildi, fakat *mongoloide* ırka mensup olduğu muhakkaktı (daha bk. Ders, 3, 5). Halbuki, bizim «Asya Hunları» dediğimiz *Hsiung-nu*'ların dilinin, gerek Güney *Hsiung nu*'lara âid bir beyt'den, gerekse Asya Hunları'nın bir kolü olan Avrupa Hunları dilinin Lâtin ve Grek kaynaklarında rasalanan bakiyelerinden istidlâlen Türkçe olduğu çoktan belirmiş bulunuyordu (Németh, *A honfoglaló magyarok kialakulása*, 1920, s. 181 v.d.; ayn. mülî, *A hunok nyelve*, bk. Attila és hunjai, 1940, s. 217-226). Spuler, Çin kaynaklarında m. 329 yılındaki bir hâdis ile ilgili olarak zikredilen beyt'in Türk dili ile izah edilemeyeceğini söylüyor, fakat bunun çıktığı dili de tâyin edemiyor ve çince, moğolca, tibetçe, toharca v.b. olmanın bu beyt'in, türk-

çe de d-gilse, hangi dilden gelebileceğini bir türlü kestiremiyordu. Burada sayın konferansçıya, gerçekten bütün kelimeleri henüz çözülmemiş olmasına rağmen beyt'in arcaak Türk dili ile izah edilmesi mümkün bulunduğu hususunda, J.G. Ramstedt, A. v. Gabaiss, L. Bazin gibi dilcilerin mütefek oldukları (bk. L. Bazin, *Apparatenances linguistiques des envahisseurs attaiques de la Chia nord aux IV. et V. siècles*, A. D. Cahiers Histoire mondiale, I, 1, 1: 53, s. 185) bildirildi, buna ilâveten, m. ö. III. asrın ikinci yarısından Türkçe «Tanrı» sözünün bir *Hsiung-nu* kelimesi olarak Çin yıllıklarında «Tch'engli» şeklinde kayıtlı bulunduğu tekrarlandı. Spuler bu sözün de moğolca olduğunu artık iddia edemezdi, çünkü kelime, moğolcadaki üç heceli şekliyle (Tenggeri) değil, Türk telâffuzu ile, ikü heceli (Tengri) zabdedilmişti (bk. L. Bazin, *Ayn. esr.* s. 134). İşaret edelim ki, sayın konferansçı bir taraftan, Asya Hunları gibi Avrupa Hunları'nın da Türklüklerini red ederken, diğer taraftan, yine Hunların Batı Türkçesi ile (Doğu Türkçesindeki ş yerine l, z yerine r, a yerine i) konuştuklarını söylemekle tezada düşünüyordu (daha bk. Ders, 5). Acaba m. ö. Asya Hunları'na ve m. s. Avrupa Hunları'na kimler Türkçe öğretilmişlerdi?

B. Spuler, *Hsiung nu* devletinde ve umumiyetle göçebelerde «çok garip bir devlet teşkilâtı ve veraset sistemi olduğunu» da ileri sürmekte idi (daha bk. Ders, 5). Sayın mütehasısın «garip» sözünden ne kastedtiğini anlamak kabil olmadı. Çünkü Atlı Kültür'e mensup kavimlerdeki teşkilât ve veraset usulü hayli zaman önce tedkikten geçirilmiş, bilhassa veraset sisteminin ilâhî menşeli oldu-

ıgu ve kan rabitası esasına dayandığı tesbit edilmişti. (hülâsaten bk. İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah devrinde Büyük Selçuklu imparatorluğu* 1953, s. 141v.d.). Keza, Asya Hun İmparatorluğuna katılmış bazı kavimlerin soyları hakkında konferansının sözleri hayreti mucip oldu. Meselâ o, *mongoloide* tipte gösterdiği Ting-ling'lerin (Ders, 4) milliyetlerini meçhul addediyor (Ders, 4), buna karşılık Kırgız'ları esasen Türkçe konuşan bir kavim, Vusun'ları da Hind - Avrupa âilesine bağlı bir topluluk olarak takdim ediyordu (Daha bk. Ders, 5). Halbuki Çin kaynakları, bu fikirlerin tam zıddını bildirmekte idi: Ting-ling (veya, Ding-ling)ler Tôles'ler gibi Türktürler ve Hsiung-nu dilini konuşurlar; sincap avcılığı yaparlar, Çin'e sincap derisi verirler (Çin kaynakları: Tung-cı, San-guo, Veğ-ci, Hor-veğ-şu... Bk. W. Eberhard, *Çin'in şimal komşuları*, 1941, s. 71 v.d.). Ting (ding, teyin, deyin, teyer, değin) Türkçe olup sincap demektir (Bk. Orhun kitabelerinde: H.N. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, 1936, I, s. 70; Radloff, *Wörterbuch*, 1905, III, s. 1051; Altay te- leut, Lebed lehcelerinde: Németh, *A honfoglaló...* 119; Anadolu: *Türkiyede halk ağızından söz derleme Dergisi*, 1939, I, s. 424; 1942, III, s. 135; *Tamkılarile tarama sözlüğü*, 1953, II, s. 692 v.d.). Vusun'lar, Çin kaynaklarına göre göçebedirler, ziraat bilmezler. Kurt'dan indiklerine inanırlar (Şici, Han-şu, Beğ-şi, Tung-dyen... Bk. Eberhard, *Ayn. esr.* s. 104 v.d.). Kırgızların ise sonradan türkleştikleri hakkında aynı kaynaklardaki bilgi sarıhtır: Kırgızlar kırmızı saçlı, yeşil gözlüdürler. Bunlar, kurt'dan inenlerden (yani Türkler'den) değildirler (I-tung-cı, Yu-yang dza-dzu, Yü-cı-tang... Eberhard, *Ayn. esr.* s. 67, 92).

Dikkate değer cihet şudur ki, sayın konferansçı, münakaşa sırasında, kendisine yazılı olarak verilen bu kayıtların doğruluğundan şüphe ettiğini söylüyor, lâkin, her nedense, kayıtların yanlışlığı, yahut müelliflerinin sahtekârlığı, veya müstensihlerin cahilliği kabilinden, bilgilerin mevzu-kiyeti hakkında şüpheyi gerektiren her hangi bir şey ortaya atamıyordu. Ancak onun tam katiyetle ifade ettiği bir husus vardı ki, o da, VI. asırdan önce Türklerin mevcut olmadığı ve Türkçenin de yaşamadığı noktası idi (daha bk. Ders, 5). Türklerin ilk olarak m. 552 yılında zuhur ettiğini belirten Spul-r'in Gök-Türk tarihi hakkında verdiği uzun tafsilât, S. Julien'de, E. Chavannes'da aynen bulunduğu ve Türk literatüründe de teferruatile bilindiği için (bk. Stan. Julien, *Documents historiques sur les Tou-kious*, 1877; Chavannes, *Documents sur les Tou-kioes occidentaux*, 1903; M. Şemseddin, *Mufasssal Türk Tarihi*, I-V, 1338-1340) o kadar alâka verici değildi. Burada İstemi Han nezdine giden Bizans elçisinin adını Zemarşoz okumak (doğrusu: Zemarkhos) veya Maveraünnehirin islâm fatihi Kuteybe ile Gök-Türk Hâkanı Kapagan'ın yeğeni Kül-tegin'i savaştırmak gibi hatalar (krş. İslâm Ansiklopedisi, *Kuteybe* maddesi) bir yana bırakılırsa, dinleyenleri en çok heyacana düşüren taraf VI. asırdan önceki Türklüğün inkâr edilmesi ve ondan evvelki Asya kavimlerinin toptan Moğol sayılması oldu. Buna karşı, gayet tabii olarak, yukarıdan beri verilen izahat, söylenen zamandan çok önceleri Türklerin mevcudiyeti bahsinde tekrar edildi. Bilhassa Gök-Türk İmparatorluğunun hâkim kabile veya âilesi olan Tu-ku'nun eski Hsiung-nu hükümdar

-sülâlesile mübasebetinin tesbit ve hat- tâ bu hususta Mao-tun Tanhu (m.ö. 209-174) ya ulaşan seçereler tanzim edildiği (bk. Dr. Mustafa Köymen, *Hsiung-nu'ların Tu-ku (Tu-ku) kabilesi*, Ankara Dil ve Tar.-Coğr. Fak. Dergisi, 1944, III, 1, 51-58; Makalenin almanca tercümesi. *Ayn. yr.*) bildirildi. Bütün bunlara nazaran, Türk adı ile birlikte Türklerin de en aşağı iki bin beş yüz yıldan beri dünya tarihinde rol oynadığı ve hiç bir zaman Türklerle Moğolların birbirleriyle karıştırılmaması lâzım geldiği, bu iki kavim arasında ne soy, ne de dil bakımından hiç bir münasebet bulunmadığı hususları delillerle açıklanmış oluyordu.

Paradokslar içinde yüzdüğü için ne demek istediği bir türlü anlaşılamiyan sayın Spuler'in bütün za'fı Türk dillerinin tasnifi meselesinde kendini gösterdi. Çünkü, yukarıda da belirttiğimiz üzere, konferansçı Hsiung-nu'ların Batı türkçesi (r'li türkçe) konuştuklarını söylüyor, fakat onların mantıklı olarak, Doğu türkçesi (s'li türkçe) konuşmaları icap ederken, neden r türkçesi konuştuklarını izah edemiyordu. Ona göre, Attilâ'nın oğlunun adı olan Dengirik kelimesindeki r sesi kendi iddiasını destekleyen yegâne ni'âldi. Hakikatte ise, Hun dilinde böyle bir kelime mevcut değildi: 448 yılında Bizans elçilik heyetiyle birlikte Attilâ'nın yanına giden ve Attilâ'nın oğlunun henüz delikanlı yaşta bulunduğu zaman, hatıralarını yazan Priskos'da; Avrupa Hunları hakkında en mufasssal

bilgi veren Yordenes'de; Marcellinus Comes'de ve Kronikon Alexandri- num'da bu ad dâima s'li, yani Dengirik olup (bk. Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 1943, II, s. 110; Németh, *A hunok nyelve*, s. 224), gerek muasır, gerekse muahhar kaynakların hiç birinde r li şekle raslamamakta idi. Ayrıca dillerinde «kımız» kelimesi s(s) li olarak zuhur eden Avrupa Hunları'nın, *Aybars, Oktar, Arıkan, Muncuk, İlig, İrnök* v. b. isimlerinden de anlaşılacağı üzere, türkçe konuştukları, bizaenaleyh bunlarla aynı kavim oldukları konferansçı tarafından da ifade edilen Asya Hunlarının da s türkçesini konuşmalarının tabii bir hâdise olduğu belirtilmesine rağmen, Spuler, tamamen indî mütalâsalarla, r türkçesinde ısrar ediyordu. Bu durum karşısında münakaşalar daha da hararetlendi ve türlü sülâller sağnağına tutulan sayın konferansçı neticede dikkat çekici bir itirafta bulundu: bütün fikirlerini Prof. Z.V. Togan'dan ve onun eserinden (*Umumi Türk Tarihine Giriş*) almıştı. Spuler'in bu son cümleleri o kadar mânalı idi ki, artık münakaşaya lüzum kalmamıştı.

Hülâsa, büyük tarihçi Barthold'un 1927'de İstanbul'da verdiği «*Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*» e, o zamandan günümüze kadar geçen yılların yeni ilmi görüşlerini, Türk tarihi ve kültürü sahasında Avrupa'nın son araştırmalarını ilâve etmek maksadıyla yurdumuza gelen Ord. Prof. Dr. B. Spuler'in konferansları böylece sona erdi.

İbrahim Kafesoğlu

Neşir heyeti:

M. Cavid Baysun — Cemal Tukin — M. Münir Aktepe